

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Başak Kuzakçı. *Soğdlar ve Türkler: İpek Yolu'nun Tüccarları ve Hâkimleri.* Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023.*

Buket Nur Kırmızıgül Şimşek**

İranî halklardan biri olan Soğdlar, Eski Türklerle sıkı ticari, kültürel, dinî temaslar içinde olmuş ve İslam öncesi Türk devlet ve topluluklarına derinden tesir etmiş bir halktır. 10. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinden kaybolan bu halk, bilhassa ticari etkinlikleri ile tanınmıştır. Eski Türklerin çeşitli dinleri benimsemesinden, Uygur alfabesinin kullanılmasına kadar tarihimizde yer etmişlerdir. Bu nedenle geçmişte Türklerle iç içe yaşamış Soğdların dili, kültürü ve tarihi üzerine yapılan araştırmalar, Türkoloji çalışmaları için de önem arz etmektedir.

A. Grünwedel başkanlığındaki Alman heyeti, 1902-1903 yıllarında keşif mahiyetindeki ilk Turfan seferinden sandıklar dolusu yazma ile döner. Daha sonra A. von Le Coq başkanlığında ikinci bir Turfan seferi başlatılır. 1904-1907 yılları arasında süren bu seferde ise Uygurca, Çince, Soğdca gibi dillerde pek çok el yazması eser ele geçirilir¹. F. W. K. Müller, Orta Asya'ya yapılan Alman Turfan Seferleri'nde bulunup getirilmiş bu el yazmalarının teşhis ve tasnifi ile görevlendirilir. Soğd dili ve tarihi üzerine yapılan çalışmaların başlangıcı, Turfan keşif seferlerinden sonra Müller'in 20. yüzyılın başında neşrettiği yayınlarıyla başlar. Günümüzde özellikle İngiltere, Almanya, Japonya, Rusya, Fransa, İran ve Özbekistan'da Soğdoloji çalışmaları yoğun bir şekilde devam etmektedir.

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Kırmızıgül Şimşek, Buket Nur. "Başak Kuzakçı. *Soğdlar ve Türkler: İpek Yolu'nun Tüccarları ve Hâkimleri.* Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023." *bilig*, no. 110, 2024, ss. 179-187, <https://doi.org/10.12995/bilig.11008>.

** Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Eskişehir/Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-0969-534X
buketkirmizigul@gmail.com

Ülkemizde ise bu alandaki çalışmalar parmakla sayılacak kadar azdır. Bugüne dek Soğd dili üzerine yazılan makale boyutundaki çalışmalar, daha ziyade Türkçedeki Soğdca alıntılar veya Soğdca aracılığıyla gelen alıntılar üzerine, Soğdlar ve Soğd dili² hakkında genel bilgi veren yazılardır. Filoloji dışında tarih alanında da Soğd çalışmaları eksik kalmış ve makale sınırları içinde birkaç çalışmanın yanı sıra, yalnızca 2019 yılında Türk-Soğd ilişkileri üzerine iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu konu, 2022 yılında ise nihayet doktora boyutunda bir çalışma ile, Ahmet Taşağıl danışmanlığında Başak Kuzakçı tarafından ele alınmıştır: *Soğd Türk İlişkileri (V.-VIII. Yüzyıllar)*. Bu sayede Türkiye’de Soğd çalışmaları için elzem olan bir ilk adım atılmış olmuştur. Burada tanıtılacak olan eser ise Başak Kuzakçı’nın bu doktora çalışmasının gözden geçirilerek ve güncellenerek kitaplaştırılmış hâlidir.

Eldeki eserin ilk bölümünde (ss. 19-41) çalışmaya esas teşkil eden birincil kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Bu kaynaklardan ilki bizzat Soğdlar tarafından yazılmış, bugüne ulaşan Soğdca belgelerdir. MS 4. yüzyıla tarihlendirilen, “Eski Mektuplar” (Ancient Letters) olarak literatürde bilinen sekiz mektup, hem Soğdların ticareti ve sosyo-kültürel yapısıyla ilgili ilk elden bilgi verir hem de 4. yüzyılda Türk-Soğd ilişkilerine dair ipuçları barındırır. Dunhuang’da bulunan bu mektuplar Soğdların anavatanındaki yakınlarına gönderilmek üzere yazılmış, fakat dönemin siyasi karışıklığı içinde adreslerine ulaşamamıştır. Doğrudan Soğdlardan kalan ve çalışmada incelenen diğer belgeler ise Mug Dağı Belgeleri’dir. Tacikistan’daki Mug Dağı’nda, bir kale kalıntısı içinde bulunan bu belgeler, 8. yüzyıla ait olup bölgede Arap fetihlerinin gerçekleştirildiği döneme dair birincil kaynak değerindedir. Ağırlıklı olarak Pencikent’in son hükümdarı Devaşiç’in idari, ekonomik ve diplomatik yazışmalarından oluşan bu sivil belgelerin sayısı yaklaşık 80 civarındadır. Kuzakçı çalışmasının ilerleyen bölümlerinde, bu belgelerden özellikle Türk-Soğd ilişkileriyle ilgili olanları seçmiş ve bizzat kendisi okuyup tercüme ve tahlil etmiştir.

Soğdca birincil kaynakların tanıtımından sonra “Komşularının Gözüyle Soğdlar” başlığı altında, Soğdlar ve Soğdya hakkında bilgi veren, diğer halklar tarafından oluşturulmuş dönem kaynaklarından bahsedilmiştir. Bunlar; Persçe, Grekçe, Çince ve Arapça kaynaklardır. Bunlar içinde en iyi korunmaların Çin yıllıkları olduğu belirtilir. Çin yıllıklarında özellikle Soğdların ticari yetenekleri üzerine bilgiler bulunur. Soğdya üzerine ayrıntılı bilgile-

rin elde edildiği, incelenen döneme ait doğrudan kaynakların bir kısmı ise Araplar tarafından oluşturulmuştur. Bunlar İslam coğrafyacılarının ilerleyen Arap fetihleri neticesinde kaleme aldığı, yeni bölgelerin coğrafyası, şehirleri ve toplumu hakkında detaylı bilgiler veren fütuhat ve coğrafya türünde eserlerdir. Bu eserlerde, “Maveraünnehir” olarak ifade edilen Soğdya bölgesindeki şehirlerle ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler yer alır. Soğd şehirleri hakkındaki bu detaylı anlatımlar çalışmaya dâhil edilmiştir.

Kitabın “Orta Asya'nın Sıra Dışı Halkı Soğdlar” adlı ikinci ana bölümünde (ss. 43-100) öncelikle Ahameniş döneminden Arap hâkimiyetine kadar olan süreçte Soğdya tarihi özetlenmiştir. Bu süreçte en önemli hadiselerden biri MÖ 130'larda başlayan Çin'le elçilik ilişkileridir. Çin ile temasların artması İpek Yolu'nun oluşması ile neticelenmiştir. 5. yüzyılda ise Soğdya bölgesini Akhunlar ele geçirir. Daha sonrasında Köktürklerle başlayan Soğdya'daki ve İpek Yolu'ndaki Türk hâkimiyeti, Soğd kentlerinin ve ticaretinin gelişmesinde özel bir yere sahip olmuştur. Bölgeye ilk ciddi Arap akınları ise 665-667'de başlar. Kuzakçı, Soğd şehirlerinin Araplar tarafından kesin olarak fethinin özellikle Kuteybe b. Müslim zamanında uygulanan sistemle gerçekleştiğini belirtir.

Eserde, Soğdya tarihinin incelendiği bu bölümden sonra Soğdların dili, edebî eserleri, yazı sistemleri ve Türklerin Soğd yazısını benimsemeleri konularına kısaca temas edilmiştir. Türklerin Soğd yazı sistemini benimseyip uyarlamalarında, özellikle Yedisu'da 6. yüzyıldan itibaren artan Soğd nüfusu ve bu bölgede oluşan Türk-Soğd ortak kültürel yaşamının etkili olduğu vurgulanmıştır. Bundan sonra Soğdların benimsedikleri Zerdüşlük, Budizm, Maniheizm ve Hristiyanlık dinleri ele alınır. Eserde, Soğd toplumunda bu kadar çeşitli dinin benimsenmesindeki etkenlerden biri olarak Soğdya'da merkeziyetsiz, her biri bağımsız şehir devletlerinden oluşan bir yönetim biçimine sahip olunması üzerinde ayrıca durulmuştur.

Elbette Soğdların birden çok dinî inanca sahip olması, onların İpek Yolu boyunca pek çok farklı toplum ve kültürle temaslarından da kaynaklanır. Soğdlar dinî inançlarındaki çeşitliliğin yanında farklı dillerdeki becerileriyle de dikkat çeker. Bu çok dillilikleri onların okuryazarlık ve metin tercümelelerinde öne çıkmalarını sağlar. Budist ve Hristiyan metinlerin Çinceye çevrilmesinde Soğdların önemli bir payı olmuştur. Bunun dışında Çin sarayında ve Türk Kağanlığı'nda Soğdlar politik ve ticari alanlarda tercüman ve elçi

olarak yer almışlardır. Bu özellikleri sayesinde sadece emtia alışverişi değil, toplumlar arasında kültür alışverişini sağlayarak Orta Asya toplumlarının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu bakımdan Soğdya siyasi olarak bağımsız bir imparatorluk hâline gelmese de Soğdlar âdeta bir ticaret imparatorluğu vücuda getirmişler ve kültür taşıyıcıları olmuşlardır. Kuzakçı, bu durumu “entelektüel bir imparatorluk” olarak adlandırmakta ve Soğdların Orta Asya halkları içinde siyasi bir güç olarak değil, fakat daha ziyade okuma yazma, din, ticaret, diplomasi, tercümanlık gibi alanlarda kültürel bakımdan temayüz ettiklerini belirtmektedir.

Çalışmada, Soğdların iktisadi başarısının temelinde, tarım ile kısa ve uzak mesafe ticaretlerinin yer aldığı hususu ifade edilir. Verimli nehir havzalarında konumlanan Soğd yerleşimlerinde tarım, temel bir faaliyet olarak ön plandadır. Soğdlar, Soğdya dışında doğuda ve kuzeydoğuda Çaç (Taşkent), Otrar, Yedisu ve Çin’de ticaret kolonileri oluşturmuşlardır. Eserde bu koloni bölgeleri ile Soğdların yalnızca ticaret ağlarını genişletmediği, aynı zamanda kendilerine yeni tarım arazileri de oluşturdukları belirtilir. Ayrıca bozkırdaki kolonizasyon faaliyetleri sonucu Soğdlar, konargöçer halklarla yerleşiklerin bir arada yaşadığı temas noktaları oluşturmuşlardır. Kuzeydeki bu bölgeleri birleştiren ve kültürel yayılmalarına ön ayak olan ortamı ise yeni şehirler kurarak Türk Kağanlığı sağlamıştır. Bunun dışında Çin’deki Soğd kolonizasyonunun izlerine de Turfan ve Dunhuang’da bulunan pek çok resmî ve özel belgede rastlamak mümkündür.

Kitabın “Orta Asya’nın Tüccar Milleti” adlı üçüncü bölümünde (ss. 101-142) Soğd ticaretinin işleyişine etki eden, toplumsal yapıdan hukuk sistemlerine ve kervanların yapısından Soğdların kullandıkları çeşitli mübadele araçlarına kadar her unsur üzerinde ayrı ayrı durulmuştur. Soğd hukuku ve sosyal düzenine dair bilgiler Soğdların kendi kaynaklarından; içinde satış, kiralama, evlilik sözleşmesi ve köle satışı gibi çeşitli belgelerin yer aldığı Mug Dağı Belgeleri’nden elde edilebilmektedir. Çalışmada bu belgelerin incelenmesiyle Soğd toplum yapısına dair sonuçlara ulaşılmıştır. Söz konusu belgeler içinde A-13 belgesinden yola çıkılarak halkın 150 gümüş drahmi vergi ödemekle yükümlü olduğu ve bu verginin aslında Pencikent’teki köprünün geçiş ücreti olarak alındığı belirtilmektedir. Fakat bu hususta ihtiyatlı olunması gerekir. Doktora tezinde Mug Dağı Belgeleri’ni pek çok düzeltmeyle yeniden işleyen Alisher Begmatov, söz konusu belgede *yttkuy* şeklinde geçen

sözcüğün anlamlandırılmasının tartışmalı olduğunu belirtir. Buna göre ilgili sözcüğü daha önce Livşic ve Grenet & de la Vaissière “köprü” şeklinde anlamlandırmıştır. Bogolyubov ve Smirnova neşrinde ise Türkçe *ıdgu* (<*ıd-* “göndermek” fiilinden) “gönderilmiş” şeklinde “elçi” anlamında bir farazi kelime var sayılmıştır. Begmatov, daha çok bir isim veya unvan olması gereken bu sözcüğü, *Edgü* biçiminde Türkçe bir isim olarak ele alır. Dolayısıyla bu 150 gümüş drahmi, köprü için değil fakat *Edgü* isminde birine yapılan ödeme olabilir³. Bu nedenle söz konusu sözcüğün tercümesinin literatürde tartışmalı olduğunu ve bu belge üzerine yapılan yorumlarda dikkatli olunması gerektiğini belirtmeliyiz.

Uzun mesafeli ticaretlerinde Sâsâni ve Çin modelindeki sikkelerin yanında Soğdların aynı zamanda barter (takas) sistemini ve bu noktada özellikle ipeği kullandıkları ifade edilir. Soğd ticaretinin asıl ayırt edici özelliği Çin ipeğini sürekli Batı'ya taşımaları olmuştur. Kitapta Soğd tarihini derinden etkileyen An-Luşan isyanının, ipek ticaretini de sekteye uğrattığı ve bu süreçte Batı pazarında Çin ipeğinin yerini İran ipeğinin aldığı belirtilir. İpeğin yanında Soğdlar kazanç getirebilecek her türlü ticaretle iştigal etmiştir. Örneğin Türklerin Çin'e gönderdikleri asıl ürünler kürk ve atlardır. Soğdlar bu ticarete de aktif olarak katılmış ve özellikle Ordos'a yerleşmelerinin asıl sebebinin buradaki at yetiştiriciliği ve ticareti olduğu vurgulanmıştır.

Çalışmanın buraya kadar bahsedilen ilk üç ana bölümünde Soğdlara dair kaynaklar ve daha sonra Soğdya, Soğd dili, inançları, idari ve toplumsal yapısı, şehir yapıları, kolonileri ve ticaret sistemleri derinlemesine işlenmiştir. Bu sayede okuyucu bugün mevcut olmayan Soğd halkı hakkında detaylı bir bilgi sahibi olmaktadır. Bu bölümlerle Soğd toplumunun farklı boyutlarıyla anlaşılması sağlandıktan sonra, kalan üç bölümde ise 5.-8. yüzyıllar arasında Türk-Soğd ilişkileri doğrudan kaynaklar üzerinden ele alınmıştır.

Bu amaçla üzerinde durulan ilk konu, dördüncü bölümde (ss. 143-189) işlenen Soğd-Hun münasebetleridir. Burada öncelikle 4. yüzyılda Kidarit Hunlarının hâkimiyetine geçen Soğdya'da nüfus artışı ile beraber kentsel büyüme ve yeni şehir yapılanmalarının ortaya çıktığına dikkat çekilmektedir. Kuzakçı'nın bu konudaki en önemli değerlendirmelerinden biri, Hunların bölgedeki varlığının yıkım yarattığına dair yaygın kanaatin aksine, Hun egemenliği ile bu coğrafyada siyasi istikrarın sağlandığı; demografik ve ekonomik açıdan göze çarpan hızlı bir gelişme ile sonuçlandığı şeklindedir.

Hun egemenliğinin en başat etkisi, Baktirya'nın gerisinde kalan Soğdya'nın genişlemesi ve ticarete daha ön plana geçmesi olmuştur denebilir.

Çalışmada Hunlar hakkında bilgi veren Çin, Bizans ve Ermeni kayıtları gibi kaynaklar incelenmiş ve ayrıca Soğd metinlerinde geçen *xwn* “Hun” adı ile ilgili tanıklar verilmiştir. Buna göre *xwn* ismi ile Soğd kaynaklarında üç yerde karşılaşılır. İki Eski Mektuplar'dan “2 numaralı mektup” ve “parçalı mektup”ta yer alır. Diğer kaynak ise İndus Vadisi Yazıtları'dır. Özellikle 2 numaralı mektupta Hunlarla ilgili verilen bilgiler ve *xwn* yazımı tarih çalışmaları için çok kıymetlidir, çünkü Avrupa Hunları ile Çin yıllıklarında bahsedilen Xiognu arasındaki ilişkinin kurulmasını sağlayan iki kaynaktan biridir. Başak Kuzakçı, bu Hun-Xiognu bağlantısına karşı çıkan görüşlere de çalışmasında yer verir. Fakat bu karşı iddialarda Avrupa-merkezci yaklaşımın tesiriyle bu ilişkinin bilinçli olarak görmezden gelindiğine dikkat çeker.

Türk-Soğd ilişkilerinin ele alındığı bir diğer bölüm olan beşinci bölümde (ss. 191-233), bu ilişkinin farklı bir boyutu olan Türk Kağanlığı ile ilişkiler mercek altına alınır. Hun boylarının bölgeye gelmesi ile Soğdya'da başlayan istikrar ortamı daha sonra Türk Kağanlığı'nın hâkimiyetinde devam etmiştir. 540'larda Türk Kağanlığı birdenbire bir güç olarak yükselmiş ve 560'ta İstemi Yabgu, Sâsânilerle ittifakı neticesinde Akhunları ortadan kaldırmıştır. Böylece Soğdya'da Türk Kağanlığı'nın hâkimiyeti başlar. Soğd coğrafyasının fethi ile Türk-Soğd toplumlarının kaynaşması daha da ilerlemiştir. Çalışmada, bu kaynaşmanın izleri tarihî, nümizmatik, arkeolojik veriler ve ikonografik örnekler üzerinden gözler önüne seriliyor.

Öte yandan Soğdlar Türk Kağanlığı'na ticaret, çeviri, diplomatik ilişkiler ve yönetim alanlarında hizmetlerde bulunmuşlardır. Soğdların en kayda değer katkılarından biri ise Soğd yazı sisteminin Türkçeye uyarlanmasıdır. Üstelik eldeki verilerden anlaşıldığı üzere Soğdca, Birinci Türk Kağanlığı'nda resmî dil olarak kullanılmış olmalıdır. Soğdların ayrıca Türk Kağanlığı ile Çin arasındaki ticarete de aktif bir rol aldığı ifade edilmiştir. Buna göre Türkler daha ziyade küçük ve orta boyutta ticaretle uğraşırken, Çin ve Türk Kağanlığı arasındaki büyük ölçekli ticaretin sorumluluğunu Soğdlar üstlenmiştir. Mukan Kağan döneminde Çin'den vergi olarak alınan ipek ruloları, Soğdların önerisiyle ve girişimiyle Batı pazarlarında satılmış ve vergiyle elde edilen gelirden ayrıca kâr elde edilmiştir. Çalışmada Soğdların ticarete başarılı olmalarının bir sebebinin Türk Kağanlığı'nın genişleyen sınırları içinde

güvenli ve istikrarlı bir ortam bulmaları olduğu özellikle belirtilir. Aynı zamanda Soğdlar diplomatik ilişkilerin vazgeçilmez bir parçası hâline gelerek birdenbire siyaset sahnesinde de ön plana çıkmışlardır. Bu durumda Türkler ve Soğdlar arasında karşılıklı birbirine fayda sağlayan ortak bir yaşam oluştuğunu görüyoruz. Kitabın başlığı; tam da bu ortak çıkarlara veya diğer bir deyişle ortak yaşama göre Türklerin ve Soğdların üstlendiği rolü özetlemektedir. Yazar, ayrıca Türkler ve Soğdlar arasındaki temasların, 6. yüzyıldan itibaren kaynaklardan takip edilebilen bu Türk-Soğd kaynaşmasından çok daha önce başlamış olması gerektiğini düşünmektedir.

Çalışmada Türk Kağanlığı döneminde bir aradaki Türk-Soğd toplumu ve Kuzey Çin'deki etkinliklerini göstermek amacıyla, An Luşan isyanına özel bir yer verilmiştir. Babası Soğd, annesi ise Türk olan An Luşan, Kuzeydoğu Çin'in tüm ordularını kontrol edecek derecede yükselmiştir. Kitapta, Çin yönetimini ciddi anlamda sarsan An Luşan isyanının, sadece askerî nitelikte bir isyan olamayacağı ifade edilmiş ve bunun Türk-Soğd karma ortamında başladığı ve hem askerî hem de ticari boyuta sahip bir arka planı olduğu kanaatine varılmıştır. Eserde dikkat çekilen durumlardan biri de bu isyandan sonra Çin'de ortaya çıkan yabancı düşmanlığı neticesinde Soğdların kimliklerini, kökenlerini gösteren aile adlarını gizlemek zorunda kalmalarıdır. Bu durum ise maalesef Çin kaynaklarında Soğdlara dair bilgilerin hızla azalmasına ve araştırmacılar açısından 8. yüzyılın sonlarından itibaren Çin'deki Soğdlar hakkında bilgi edinmenin imkânsız hâle gelmesine neden olmuştur.

Bir sonraki alt bölümde Türk Kağanlığı döneminde Türk-Soğd ilişkileri, Soğdca kaynaklar üzerinden incelenmiştir. Bu kaynaklardan ilki Soğdca yazılan fakat Batı Türk Kağanlığı'na ait Mongolküre Yazıtı'dır. Nili Kağan'ın anısına dikilen bu taş heykel yazıt, hem erken Batı Türk Kağanlığı'nın tarihine dair çok kıymetli bilgilerin elde edilmesi hem de Soğdca yazılmış olması bakımından önemlidir. Bu sayede 6. yüzyılda sadece Doğu Türk Kağanlığı'nda değil, Batı Türk Kağanlığı'nda da resmî dil olarak Soğdcanın kullanıldığı anlaşılmaktadır⁴.

Türk Kağanlığı'yla ilişkilere dair bilgi edinilebilecek diğer Soğdca kaynaklar ise Mug Dağı Belgeleri içinde yer alır. Yazar bu belgelerin kronolojisinin net olmadığını belirtir ve bunlardan Türklerle ilgili bahisler olan belgeleri tahminî bir kronolojik sırada ele alır. İlgili mektuplardan genel olarak Devaştıç'ın Türk kağanına ulaşmak için elçiler gönderdiği, Arap akınlarına

karşı Türklerden yardım beklendiği fakat kağana ulaşamadığı anlaşılır. Bu noktada çevirisi yapılan belgelerin transliterasyonlarında filolojik bakış açısıyla göze çarpan birkaç hususa değinmeliyiz. Çalışmada *gimel* (γ) ve söz başındaki *elif* (') harflerinin gösteriminde dizgi hatası bulunduğunu belirtmek gerekir. Öncelikle transliterasyon sisteminde <γ> şeklinde gösterilen *gimel* harfi, <y> *ye* harfi ile karışmaktadır. Bir diğer dizgi hatası ise /a, e/ seslerinin gösterimi için kullanılan *elif* harfini temsil eden (') biçimindeki gösterimin, söz-başında (') şeklinde *ayn* sesinin temsili ile karışmasıdır. Bu şekilde *gimel*'in *ye* ile yazılmasının neden olacağı karışıklığa, Mongolküre Yazıtı 6. satırdan şu iki kelime örnek verilebilir: *mwx'n x'y'n npyšn βyy ... p'y x'y'n* (s. 214) şeklinde verilen kısımda doğru gösterim *x'y'n* “Kağan” ve *βyy* “Tanrı” biçiminde olmalıdır. Bir diğer örnek; 2 numaralı mektupta *s'r swydyk* “yt” (s. 158) biçiminde verilen transliterasyon, *s'r swydyk* “yt” şeklinde olmalıdır. Burada olması gereken “y” “gelmek” fiili, “y” “almak” fiili ile karışabilir. İkinci baskıda söz konusu işaretler bu yönde düzeltilmelidir.

İncelenen çalışmanın son ana bölümü olan altıncı bölümde (ss. 235-254), Türk-Soğd etkileşimi sikkeler üzerinden ele alınmaktadır. Bu konu, önce Soğdyada dolaşımında bulunmuş olan Hun sikkeleri ve sonra Türk sikkeleri olarak iki başlıkta incelenir. Soğd coğrafyasındaki siyasi gelişmelere paralel olarak sikkelerdeki ikonografinin de değiştiği gözlenmiştir. Türk-Soğd temaslarının en belirgin maddi delillerinden biri olan sikkelerin, aynı zamanda Türk devletlerinin tarihini de aydınlattığı vurgulanmıştır. Söz konusu nümizmatik veriler, bölgenin sosyo-kültürel ve siyasi paradigmalardaki değişimleri izlememizi sağlamaktadır.

Soğd toplumuna çok yönlü bir bakış açısı sunan bu kitapta, Soğd ticaretinin yapısı ve başarısının sebepleri detaylıca irdelenmiştir. Buna göre bu başarıda Hun ve daha sonra Türk hâkimiyetinin de katkısı olduğu aşikârdır. Bu süreçte Soğdların sadece ticari ürünleri değil aynı zamanda kültürel ürünleri de mübadele ettikleri bilhassa ortaya konmuştur. Eserde ayrıca Türk-Soğd ilişkileri bütüncül bir yaklaşımla ele alınmış ve döneme ait birincil kaynakların tanıklığında veriler analiz edilmiştir. Yazar araştırmasında bu kaynaklar içinde özellikle Soğdların kendi oluşturdukları Soğdca metinleri bizzat okuyup incelemiştir. Eski Türk dili, tarihi ve kültürü için tartışılmaz bir öneme sahip Soğdlarla ilgili böyle kapsamlı ve öncü bir çalışmanın gerçekleştirilmiş olması oldukça sevindiricidir. Gelecek araştırmalar için yol açıcı nitelikteki

bu çalışmasından dolayı Başak Kuzakçı'ya teşekkür ediyor ve kendisini kutluyoruz.

Açıklamalar

- 1 Ercilasun, Ahmet Bican. *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 9. Basım, Akçağ Yayınları, 2010, ss. 263.
- 2 Bu konuda özellikle Süer Eker'in bir dizi yazısı bulunmaktadır. Bunlardan bazıları için bk. "Orta Asya'nın Gizemli Halkı': Soğdlular Soğd ve Soğdca". *Türkbilig*, 24, 2012, ss. 77-92. "İpek Yolu'nda Geç Antik Dönemin Tüccarları Soğdların Mirasçısı Yagnobiler ve Yagnobi Dili". *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 1/1, 2012, ss. 146-152.
- 3 Begmatov, Alisher. *Sogdian Textual Materials from Central Asia: A Critical Re-edition of the Documents from Mount Mugh*. Doktora Tezi. Kyoto Üniversitesi, 2020, ss. 216-220. Bu çalışma Mug Dağı Belgeleri üzerine en güncel çalışmalardan biridir.
- 4 Ōsawa, Takashi. "Aspects of the relationship between the ancient Turks and Sogdians -Based on a stone statue with Sogdian inscription in Xinjiang.-" *Webfestschrift Marshak: Ērān ud Anērān*, 2003, ss. 480-481.